

УЧАСТЬ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ У ДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАННЯХ

Кривенко Ю.В.,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри цивільного права

Національного університету

«Одеська юридична академія»

ORCID: 0000-0001-7506-0786

Кривенко Ю.В. Участь військовослужбовців у договірних зобов'язаннях.

Статтю присвячено дослідженню окремих питань участі військовослужбовців у договірних зобов'язаннях. Авторка визначила, що складні процеси становлення та розвитку інститутів громадянського суспільства, побудови правової держави, реформування правової системи не могли не призвести до зміни правового статусу різних груп населення, появи нових суб'єктів права, що, у свою чергу, вплинуло на сприйняття та переосмислення поняття «суб'єкт права», виділення відмінних рис такої категорії як «військовослужбовець-спеціальний суб'єкт». Авторкою зазначено, що визначення статусу військовослужбовця як спеціального суб'єкта права має значення для правового регулювання його поведінки, визначення його статусу у зв'язку із взаємодією з іншими суб'єктами права – вступом у договірні відносини.

Завдяки аналізу нормативно-правових актів, які регулюють правовий статус військовослужбовців, визначені прогалини, на які слід звернути увагу під час укладання, виконання та припинення договірних зобов'язань за участю військовослужбовців. Однак, враховуючи те, що законодавець на сьогодні немає чіткого алгоритму вирішення цих питань, вони потребують додаткового законодавчого врегулювання.

У процесі дослідження визначено, що учасником цивільних зобов'язань може бути військовослужбовець. Таким чином, виконання цивільних зобов'язань за участю військовослужбовця визначається, по-перше, відповідними статтями Цивільного кодексу та, по-друге, конкретними видами цивільних договорів.

Авторка зазначає, що військовослужбовці у вільний від виконання обов'язків військової служби час вступають у договірні відносини:

1) на території військової частини в перукарні – клієнти, у військовій торгівлі та продовольчому магазині – покупці; 2) коли займаються педагогічною, науковою та іншою творчою діяльністю, якщо вона не перешкоджає виконанню обов'язків військової служби; 3) поза службою та за межами військової частини – пасажери, замов-

ники, споживачі, клієнти, покупці. У названих цивільних правовідносинах військовослужбовці мають відповідні зобов'язання клієнта, покупця, виконавця – викладача, пасажера, замовника, споживача. Виконання цих зобов'язань визначаються відповідними статтями Цивільного кодексу та цивільними договорами.

У статті окреслені проблеми, що пов'язані з визначенням спеціального статусу військовослужбовців та їх участі в договірних зобов'язаннях, та запропоновано шляхи їх вирішення.

Ключові слова: військовослужбовець, правовий статус, загальний правовий статус, спеціальний правовий статус, цивільні зобов'язання, договірні зобов'язання, окремі договори.

Krivenko Y. Participation of military personnel in contractual obligations.

The article is devoted to the study of certain issues related to the participation of military personnel in contractual obligations. The author identifies that the complex processes of formation and development of institutions of civil society, the construction of a legal state, and the reform of the legal system could not help but lead to a change in the legal status of various population groups, the emergence of new subjects of law, which, in turn, influenced the perception and reinterpretation of the concept of "subject of law," highlighting the distinctive features of such a category as "military personnel-special subjects." The author states that the definition of the status of military personnel as a special subject of law is significant for the legal regulation of their behavior, determining their status in connection with interaction with other subjects of law - entry into contractual relations. By analyzing the normative legal acts that regulate the legal status of military personnel, gaps have been identified that should be taken into account in the conclusion, performance, and termination of contractual obligations involving military personnel. However, given that the legislator currently does not have a clear algorithm for resolving these issues, they require additional legislative regulation. In the process of research, it was determined that a military serviceman may be

a party to civil obligations. Thus, the performance of civil obligations involving military personnel is determined, first of all, by the corresponding articles of the Civil Code, and secondly, by specific types of civil contracts. The author specifies that military personnel enter into contractual relations during their free time from military service: 1) in the military barracks - as customers in the barber's shop, in military trade and grocery stores - as buyers; 2) when engaging in pedagogical, scientific and other creative activities, if it does not interfere with the performance of military service duties; 3) outside of service and outside the military unit - as passengers, clients, consumers, buyers. In these civil legal relations, military personnel have corresponding obligations as clients, buyers, performers - lecturers, passengers, clients, consumers. The performance of these obligations is determined by the corresponding articles of the Civil Code and civil contracts. The article outlines the problems associated with defining the special status of military personnel and their participation in contractual obligations, and suggests ways to address them.

Key words: military personnel, legal status, general legal status, special legal status, civil obligations, contractual obligations, individual contracts.

Постановка проблеми. Оборона – найважливіше завдання держави. На забезпечення цієї функції, працює майже вся економіка, наука, освіта та багато інших складових державної «машини». І, як будь-який інший вид діяльності, а тим більше такий складний та багатогранний як оборона країни, потребує детальної регламентації та всебічного правового забезпечення. Служба у Збройних силах має специфічний характер та особливості, які можуть суттєво вплинути на участь військовослужбовців у цивільних зобов'язаннях. Статус військовослужбовця породжує питання, як ці особливості впливають на участь військовослужбовців у договірних правовідносинах. Сучасні умови, в яких військовослужбовцям доводиться виконувати обов'язки за призначенням, вимагають високої відповідальності, відрізняються складністю, напруженістю, екстремальністю.

Актуальність теми дослідження зумовлена участю військовослужбовців у договірних зобов'язаннях, які наділені сукупністю прав, свобод, гарантованих державою та встановлених спеціальними законами.

Необхідність загальнотеоретичного дослідження та узагальнення проблем, пов'язаних із визначенням категоріального статусу військовослужбовців як суб'єктів цивільного права та їх участі в договірних зобов'язаннях очевидна. Поява спеціальних суб'єктів права є закономірним

процесом диференціації правових відносин. Зміна сфери правового регулювання, ускладнення механізмів регулювання потребує закріплення за різними категоріями громадян певних, не властивих іншим суб'єктам, прав та обов'язків.

Військовослужбовець наділений властивостями спеціального суб'єкта права, основним значенням якого є правове регулювання його поведінки, визначення його положення у зв'язку зі взаємодією з іншими суб'єктами права – вступом у договірні відносини. Для того, щоб таке регулювання було найбільш ефективним, дозволяло досягти соціального балансу і цілей, що стоять перед державою і суспільством, необхідно ретельно дослідити особливості участі військовослужбовців у договірних зобов'язаннях, проаналізувати механізм впливу правових норм на їх поведінку. Особливістю зобов'язального правовідношення є те, що об'єктом суб'єктивного цивільного права та зобов'язання його учасників є дії, певна сукупність яких для правомочного суб'єкта стає вимогою, а на зобов'язаного покладається як борг.

Стан опрацювання проблематики. На сьогодні щодо участі військовослужбовців у договірних зобов'язаннях, на жаль, ще не сформоване теоретичне підґрунтя, а судова практика є неоднозначною. Цивільно-правові норми, що регулюють ці відносини, не досконалі та потребують додаткового аналізу та доопрацювання з урахуванням статусу військовослужбовців. Необхідно звернути увагу на наукові доробки вітчизняних дослідників, а саме: Бородін І., Гринько С.Д. [1], Левицького М.О. [2], Пасіка С. [3], Харитонова Є.О. [4] та ін., які розглядали окремі питання, що дозволяють дослідити участь військовослужбовців у договірних зобов'язаннях.

Мета дослідження полягає в дослідженні питань участі військовослужбовця у договірних зобов'язаннях.

Для досягнення зазначеної мети треба було вирішити такі завдання:

- проаналізувати специфіку правового статусу військовослужбовців;
- визначити особливості участі військовослужбовців у договірних зобов'язаннях.

Виклад основного матеріалу. Вважаємо за необхідне розпочати розгляд зазначеної теми з визначення «правового статусу військовослужбовця»

Для більш глибокого аналізу необхідно звернути увагу на «правовий статус громадянина як суб'єкта цивільного права, що характеризується не лише свободою та незалежністю, а ще й тим, що його свобода та незалежність є обмеженим», який був запропонований вченими-цивілістами [5]. У своїй статті В.В. Макарчук пропонує визначити такі обставини, щодо категорії, яка аналізується: «по-перше, категорія «правовий

статус» нерозривно пов'язана з доктриною природного права; по-друге, постійно розвиваються уявлення наукової спільноти про зміст основних прав і свобод особи; по-третє, права і свободи особи вийшли за межі внутрішньої компетенції держави, стали предметом міжнародного захисту» [6].

У вітчизняній науці запропоновано різні конструкції правового статусу особи як складного утворення з виділенням таких різновидів як загальний та спеціальний правові статуси.

Загальний правовий статус особи включає в себе загальні права та обов'язки, які належать усім громадянам (як загальні конституційні, так і загальні галузеві).

Спеціальний правовий статус характеризує особливості становища певної категорії громадян, наразі – військовослужбовців. Статус військовослужбовця є особливим, регулюється певними законами та іншими нормативними правовими актами. Він включає низку унікальних аспектів, які надають певні права, обов'язки та обмеження особам, які перебувають на військовій службі.

О. Скакун визначає, що «спеціальний правовий статус є статусом представників певної соціальної групи, відокремленої за певним юридичнозначущим началом (родом діяльності, віком та ін.), який наділений відповідно до законів та інших нормативних актів спеціальними, додатковими правами і обов'язками, обумовлений особливостями становища особи і потребами її функціональної спеціальної активності (учень, пенсіонер, військовослужбовець, посадова особа та є загальним для певного кола осіб. Спеціальний статус доповнює (статус депутата) або обмежує (статус рецидивіста) загальний правовий статус, тобто коректує його» [7].

Основою правового статусу військовослужбовця є закони, зокрема, «Про військовий обов'язок і військову службу» [8], «Про оборону України» [9], «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [10], а також інші законодавчі акти. Ці нормативно-правові акти визначають специфіку служби, права та обов'язки військовослужбовців, умови та особливості виконання військового обов'язку, а також основні аспекти соціального захисту цієї категорії громадян.

Статус військовослужбовця надає певні права та пільги, включаючи медичне обслуговування, забезпечення житлом, пільги при здобутті освіти та інші соціальні гарантії. Однак супутні права також обмежені певними обов'язками та відповідальністю перед законом.

Особливості статусу військовослужбовця виявляються в суворій дисципліні, ієрархічній структурі, підпорядкованості службовим наказам та виконанні специфічних завдань, пов'язаних з обороною та безпекою держави.

Вони зобов'язані дотримуватись військової етики, суворо дотримуватись статутів і правил служби, що тягне за собою особливу відповідальність і обмеження навіть поза службовим часом.

Поняття «спеціальний правовий статус» є порівняно новим. Вченими було запропоновано для позначення особливого правового стану особистості поняття правового модулю як самостійного явища, що дозволяє визначити спеціальний правовий статус таких суб'єктів, яким присвячені норми кількох галузей права, наприклад, статус військовослужбовця. «Дані категорії, базуючись на загальному статусі громадянина, можуть мати свою специфіку, додаткові права, обов'язки, соціальні гарантії, передбачені чинним законодавством, тобто статус військовослужбовців є сукупність прав, свобод, гарантованих державою, а також обов'язків та відповідальності військовослужбовців» [11].

Статус військовослужбовців – це сукупність прав, свобод гарантованих державою, обов'язків та відповідальності військовослужбовців, встановлених законодавством, тобто обсяг та реальний зміст спеціального правового статусу військовослужбовця залежить від багатьох факторів, серед яких можна виділити такі:

1) володіння військовослужбовцем загальноправовим статусом особи, що включає основні свободи, права та обов'язки, які належать усім громадянам і відповідно загальною правоздатністю;

2) виконання військовослужбовцем обов'язків у сфері оборони та безпеки держави, які мають низку особливостей, що зумовлюють наявність спеціальної правоздатності – загальних, посадових та спеціальних прав та обов'язків військовослужбовців, конкретизують, доповнюють, а у випадках, передбачених чинним законодавством, обмежують.

Спеціальна правоздатність військовослужбовця виникає з моменту вступу на військову службу. Загальна та спеціальна правоздатність взаємопов'язані: спеціальна правоздатність передбачає наявність загальної та є від неї похідною.

Відповідно, «зміст загальної правоздатності громадян утворюють ті майнові та особисті немайнові права та обов'язки, які може мати громадянин відповідно до цивільного законодавства» [12].

Ці права є складовою загального правового статусу особи, поширюються на військовослужбовців з урахуванням можливостей їх реалізації в умовах військової служби, що тягне за собою їх деякі обмеження, і в основному мають дозвільний характер, а в деяких випадках і пряму заборону.

Можливість реалізації цивільних прав військовослужбовцями базується на основі визнан-

ня двоскладової структури статусу військово-службовців. Така структура цивільно-правового статусу військовослужбовців у тому, що військовослужбовець як громадянин, з одного боку, має загальний статус і наділяється правами, обов'язками, які поширюються на всіх громадян, та несе відповідальність. З іншого боку, оскільки військовослужбовець виконує обов'язки збройного захисту держави, пов'язані з необхідністю беззаперечного виконання завдань у будь-яких умовах, у тому числі і з ризиком для життя, виникають деякі об'єктивні протиріччя між конкретним змістом, порядком реалізації загальногромадянських прав та інтересами військової служби. Слід зазначити, що цивільні права військовослужбовців відмежовуються від посадових та спеціальних прав, передбачених нормами військового законодавства виключно у службових цілях.

Викликає інтерес розгляд таких аспектів міждисциплінарного (військово-правового та цивільно-правового) регулювання, як питання організації та порядку перевезень, постачання продукції, озброєння та військової техніки для потреб оборони, договірної роботи у військових організаціях, правового режиму майна військових організацій, відповідальності військових організацій та військовослужбовців із цивільно-правових зобов'язань, захисту прав, честі, гідності та ділової репутації військовослужбовців, діяльності суб'єктів різних напрямів військового співробітництва, застосування цивільного законодавства у сфері військового управління та ін.

Значення цивільних зобов'язань у тому, що «вони з правової точки зору спрямовані на задоволення законних інтересів і потреб у роботах, товарах і послугах суб'єктів цивільних правовідносин, зокрема і військовослужбовців. У силу зобов'язання одна особа (боржник) зобов'язана вчинити на користь іншої особи (кредитора) певну дію, а саме: передати майно, виконати роботу, надати послугу, зробити внесок у спільну діяльність, сплатити гроші тощо, або утриматися від певної дії, а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язків. Зобов'язання виникають із договорів та інших правочинів, а також внаслідок заподіяння шкоди чи безпідставного збагачення» [13].

До цивільних зобов'язань, що виникли з договору (договірних зобов'язань), загальні положення про зобов'язання застосовуються, якщо інше не передбачено правилами про окремі види договорів, які містяться в Цивільному кодексі та інших законах, а за відсутності таких спеціальних правил – загальними положеннями про договір. Якщо кожна зі сторін за договором несе обов'язок на користь іншої сторони, вона вважається боржником іншої сторони в тому, що

зобов'язана зробити на її користь, і водночас її кредитором у тому, що має право вимагати від неї. Учасником такого роду цивільних зобов'язань може бути військовослужбовець. Таким чином, виконання цивільних зобов'язань за участю військовослужбовця встановлено, по-перше, відповідними статтями Цивільного кодексу та, по-друге, конкретними видами цивільних договорів.

Військовослужбовці у вільний від виконання обов'язків військової служби час вступають у договірні відносини:

- 1) на території військової частини в перукарні – клієнти, у військовій торгівлі та продовольчому магазині – покупці;
- 2) коли займаються педагогічною, науковою та іншою творчою діяльністю, якщо вона не перешкоджає виконанню обов'язків військової служби;
- 3) поза службою та за межами військової частини – пасажери, замовники, споживачі, клієнти, покупці.

За допомогою цивільних зобов'язань опосередковується, зокрема, передача речей у власність (купівля-продаж, постачання) чи користування (оренда, житлове наймання тощо). У вигляді зобов'язань існують відносини, що складаються з приводу виконання робіт (підряд – побутовий, будівельний) та надання послуг (транспортних, освітніх, медичних, консультаційних та ін.). Виконання цивільних зобов'язань військовослужбовцями можна розглядати за видами цивільно-правових договорів. Зокрема, військовослужбовці можуть бути стороною договору купівлі-продажу, найму житлового приміщення, оренди, прокату, підряду, постачання, перевезення, дарування, банківського вкладу [14], банківського рахунку [15], кредитного договору [16], договору особистого страхування [17] тощо. Наприклад, якщо «Договір страхування життя укладений до 24.02.2022 року, страхова компанія не вносить зміни до чинного договору страхування. У тому випадку, коли Договір страхування життя, укладений після 24.02.2022 року, страхова компанія відповідно до того, де знаходиться військовослужбовець – у зоні чи не в зоні ведення бойових дій, на лінії зіткнення або на окупованих територіях. У цьому випадку після прийняття змін до Договору Страхувальнику необхідно повідомити страхову компанію, підписати Додаткову угоду та сплатити черговий страховий внесок за Договором страхування» [18].

За договором найму житлового приміщення одна сторона – власник житлового приміщення або уповноважена ним особа (наймодавець) – зобов'язується надати іншій стороні (наймачеві) житлове приміщення за плату у володіння та користування для проживання в ньому. За цим

договором військовослужбовець як наймач житлового приміщення, зобов'язаний: своєчасно оплачувати проживання у службовому житловому приміщенні; дбайливо ставитись до наданого майна; самотужки здійснювати поточний ремонт у встановлених законом межах; вчасно повідомляти наймодавця про всі несправності, які потрібно усунути; використовувати житлове приміщення за призначенням. Відповідно до чинного законодавства, «якщо неможливо забезпечити розміщення в казармах і гуртожитках військовослужбовців рядового, сержантського та старшинського складу, які проходять службу за контрактом, військова частина зобов'язана орендувати для них житло або за бажанням військовослужбовців виплачувати грошову компенсацію за оренду житла» [10]. Договір оренди має укладатись між власником житла та командиром військової частини, що розташована на території ведення бойових дій [19]. У випадку, якщо договір оренди укладається з командиром військової частини, необхідно ознайомитися з порядком припинення договору, строку його дії та наявності можливості дострокового припинення. Але практика, на жаль, зовсім інша. Військовослужбовці вимушені особисто винаймати житло, не укладаючи договір оренди з орендодавцем.

Висновок. На завершення слід відзначити, що правовий режим воєнного стану, в умовах якого українське суспільство живе десятий рік, диктує нашій державі новітні тенденції побудови ЗСУ, що зумовлено необхідністю якісних змін у механізмі забезпечення участі військовослужбовців у договірних зобов'язаннях. Потребують вдосконалення цивільно-правові механізми, що надають військовослужбовцям правові можливості для реалізації ними своїх суб'єктивних прав та виконання покладених на них суб'єктивних обов'язків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Русу С.Д. Захист прав військовослужбовців у зобов'язаннях внаслідок заподіяння шкоди джерелом підвищеної небезпеки : дис. ... канд. юрид. наук: 20.02.03. Харків, 1998. 164 с.
2. Левицький М.О. Поняття захисту особистих немайнових прав військовослужбовців. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 4. С. 109–115.
3. Бородін І., Пасіка С. Правовий статус військовослужбовців в Україні. *European political and law discourse*. 2017. Vol. 4. Is. 4. P. 164–171. URL: <https://eppd13.cz/wp-content/uploads/2017/2017-4-1/29.pdf> (дата звернення: 20.06.2024).
4. Харитонов Є.О. Цивільні правовідносини : монографія / Є.О. Харитонов, О.І. Харитонава. 2-ге вид., перероб. і доп. Одеса : Фенікс, 2011. 456 с.
5. Бірюков І.А., Заїка Ю.О., Співак В.М. Цивільне право України. Загальна частина : навч. посіб. Київ : Наукова думка, 2000. 304 с.
6. Макарчук В.В. Поняття «правовий статус особи» в теоретично-правовій літературі. *Право.ua*. 2015. № 3. С. 18–21.
7. Скакун О.Ф. Теорія держави і права : підруч. Харків : Консум, 2005. С. 382.
8. Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України № 2232-XII від 25.03.1992. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text> (дата звернення: 20.06.2024).
9. Про оборону України : Закон України № 1932-XII від 06.12.1991. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> (дата звернення: 20.06.2024).
10. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : Закон України № 2011-XII від 20.12.1991. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2011-12> (дата звернення: 20.06.2024).
11. Пашинський В. Конституційно-правовий статус військовослужбовців в Україні. *Право України*. 2005. № 4. С. 40–44.
12. Левицький М.О. Цивільно-правовий захист особистих немайнових прав військовослужбовців : монографія / за наук. ред. д-ра юрид. наук, проф. С.Д. Гринько ; Хмельниц. ун-т упр. та права ім. Леоніда Юзькова. Хмельницький : Мельник А.А., 2021. 225 с.
13. Цивільний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №№ 40–44, ст.356
14. Вклади для військовослужбовців: що пропонують банки. URL: https://finance.ua/ua/saving/vklady-dlia-vijskovosluzhbovciv#headline_9 (дата звернення: 20.06.2024).
15. Про внесення змін до постанови Правління Національного банку України від 24 лютого 2022 року № 18: Постанова Правління Національного банку України № 44. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0044500-22#Text> (дата звернення: 20.06.2024).
16. Пільги для військовослужбовців за кредитними зобов'язаннями. URL: <http://surl.li/zxejlq> (дата звернення: 20.06.2024).

17. Недашків В. Страхування з воєнними ризиками: що пропонує ринок. URL: <https://finance.ua/ua/insurance/strahuvannia-z-voennomu-ryzykamu> (дата звернення: 20.06.2024).
18. Страхування Військових від TAS Life. URL: <https://taslife.com.ua/blog/strahuvannya-vijskovyh-vid-tas-life> (дата звернення: 20.06.2024).
19. Про затвердження Інструкції з організації забезпечення військовослужбовців Збройних Сил України та членів їх сімей жилими приміщеннями : Наказ Міністерства оборони України № 380 від 31.07.2018. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1020-18#Text> (дата звернення: 20.06.2024).